

اهمیت و جایگاه نیایش در زندگی/ دعا از منظر عقل و نقل

نیایش در قاموس هستی نقش ویژه و ره آوردهای فراوان دارد که از دو زاویه عقلی و نقلی قابل بررسی است.

نیایش در قاموس هستی نقش ویژه و ره آوردهای فراوان دارد که از دو زاویه عقلی و نقلی قابل بررسی است.

به گزارش خبرنگار مهر، متن زیر یادداشتی از احمدعلی افتخاری، استاد دانشگاه آزاد اسلامی اسلامشهر است که از نظر می گذرد؛

نیایش در قاموس هستی نقش ویژه و ره آوردهای فراوان دارد که از دو زاویه عقلی و نقلی به بیان برهان می پردازیم.

الف - دعا از دیدگاه عقل

همه پدیده ها نیازمند به آفرینشگر و ذات باری تعالی هستند و نیاز از لوازم ذات ممکن است، به طوری که در دنیا و آخرت از انسان جدا نمی شود که؛ «الْقَرُّ سَوَادُ الْوَجْهِ فِي الدَّارَيْنِ».

سیه رویی زمکن در دو عالم نشد هرگز جدا والله اعلم

چون نیازشان ثابت است. پس درخواست آن ها ثابت می شود و جز خدا همه چیز نیازمند است. پس خردمندانه است که از بی نیاز سؤال شود، فقط و آن کس، جز خدای توانا و دانا و فرازمند نیست. پس در هر شرایطی به اقتضای نیاز ذاتی و برای رفع نیاز، سؤال و خواهش، ضرورت است، یعنی باید بخواهد آنچه را که می خواهد! «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ» [۱]

دستورهای شرعی در این مقام راهنمای عقل است و به عبارت ساده تر، عقل انسان حاکم است بر فقر او، و نیز حاکم است که باید حتی الامکان نیازها برآورده شوند زیرا هر چه کاستی ها کاسته شود بهتر است. چون بشر طالب کمال است و کمال در عدم احتیاج نسبی است و چون چنین است پس فلسفه وجودی دعا، برآمدن نیازهاست و چون چگونگی دعا و دست آوردهای مادی و معنوی آن بر انسان مجهول است و به عبارت دیگر بشر علم به مرحله اجمال دارد نه تفصیل، بنابراین شرع مقدس برای دعا دستورهایی مقرر و بشر را تشویق و ترغیب بر رعایت آنها فرموده است تا نتیجه مثبت حاصل آید. پس شرع راهنمای انسان به کیفیت دعا و گاهی وادار کننده انسان به دعا و مبین فضیلت آن است.

ب - دعا از دیدگاه نقل (قرآن و حدیث)

- «هنگامی که بندگان درباره من از تو بپرسند. بگو، من به آن ها نزدیک ام، کسی که مرا بخواند، اجابتش می کنم». [۲]

- «ای پیامبر! مبدا، آن هایی که صبح و شام خدای را می خوانند، از پیش خود برانی» [۳]

- «خدای خود را با گریه و زاری و در خلوت بخوان. چه آنکه خداوند تجاوزکاران را دوست ندارد». [۴]

- «آیا جز او کسی هست که دعای درماندگان را اجابت نموده و عذاب و گرفتاری را برطرف سازد؟!» [۵]

- «ای رسول!، بگو: اگر به سوی خدا توجه نکنید و نخوانید. (دعا نکنید) پروردگارم به شما اعتنایی نخواهد کرد». [۶]

- «برای خدا، نام های نیک است. او را به وسیله آن ها بخوانید.» (وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا) [۷].

- «مرا بخوانید و درخواست نمائید تا پاسخ دهم.» (ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ) [۸]

- «خدای را با خلوص نیت بخوانید. اگرچه این رفتار موجب ناخوشایندی کافران باشد». [۹]

– «ابراهیم گفت: سپاس خدای را که پس از پیری، اسماعیل و اسحاق را به من بخشید، براستی خدای من، شنونده دعاست.» [۱۰]

– «زکریا، در نهان، خدای خود را خواند، و چنین گفت: «پروردگارا! استخوان‌هایم سست و ناتوان گشته و موهایم سپید شده است. و هیچ گاه تاکنون از دست آوردهای نیایش و خواندن محروم و بی بهره نبوده‌ام. آنگاه پروردگار خویش را چنین ندا زد. خدایا مرا تنها مگذار، تو به راستی بهترین وارثانی.» ندایش را پاسخ داد. یحیی را به او بخشید و همسرش را زایا گردانید، زیرا آنها به کارهای نیک شتاب می‌کردند و با بیم و امید ما را می‌خواندند.» [۱۱]

– «تفسّرت را بردبار ساز. با کسانی که پروردگارشان را صبح و شام می‌خوانند و دیدار روی دوست را می‌خواهند.» [۱۲]

– او خدای همیشه زنده است. معبودی نیست جز او، او را با خلوص نیت بخوانید.» [۱۳]

– «خدایا تو شنونده هر دعایی» (... إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ) [۱۴]

– «من خدای یکتا را می‌خوانم، امیدوارم که چون او را می‌خوانم، مرا از درگاه لطفش محروم نگرداند.» [۱۵]

– «بارالها، دعای ما را، اجابت فرما...» (رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ) [۱۶]

و همچنین آیات چندی درباره نیایش خالصانه بشر، به هنگام بروز خطر و روبه‌رویی با رنج و گرفتاری است و این اصل بیانگر این حقیقت است که نیایش چون اصل پرستش امری است فطری، که به هنگام درماندگی توجه انسان از غیر خدا گسسته و به مبدأ قدرت پای دار الهی معطوف می‌گردد.

– «وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فُذُّو دُعَاءَ عَرِيضٍ» زمانی که شری بشر را فرا رسد، او به نیایش‌های طولانی دست می‌زند.» [۱۷]

– «هرگاه آدمی به رنج و زبانی در افتد، در همان لحظه و حال، (نشسته، خفته و ایستاده و...) فوراً ما را به دعا می‌خواند.» [۱۸]

– «گاهی او را به تضرع و زاری و از روی باطن و «حضور قلب» می‌خوانید که اگر ما را از مهلکه‌های بخشد پیوسته سپاسگزار او خواهیم بود.» [۱۹] و مانند این آیات در سوره‌های روم، اسراء، زمر و یونس و... نیز، یاد شده است که ویژگی انسان، درجه خلوص و توجه او به هنگام رنج و زیان و بلا به ساحت ربوبی و ناسپاسی او پس از گشایش و آسایش را بیان می‌دارند و در شماری از آیات، به دعای پیامبران الهی می‌رسیم که نیایش را در راستای اهداف خدایی خویش برگزیده بودند.

از جمله آن‌ها می‌بینیم: حضرت نوح هلاکت کافران را از روی زمین می‌خواهد «لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» [۲۰]. حضرت ابراهیم (ع)، زنده شدن مردگان را به اذن خدا درخواست می‌کند. موسی، نابودی اموال فرعونیان و شکافتن دریا و انتخاب یار و هم راه را در انجام رسالت خویش می‌طلبد. حضرت عیسی (ع) مائده آسمانی، یعقوب، آمرزش برای فرزندان، یونس طلب آمرزش و نجات می‌کند. یوسف زندان می‌خواهد، زکریا فرزند صالح و پیامبر اسلام تغییر قبله را مسألت می‌نماید و همه اجابت می‌شود. پس دعا و نیایش سیره پیامبران و روش پاکان و دست آویز امیدواران و توسل جویندگان است.

جایگاه دعا

اینک جایگاه آن را در احادیث اسلامی توجّه می‌کنیم:

مرحوم مجلسی در بحار ج ۱۹ ص ۳۵ از رسول خدا روایت کرده است: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَ عِمَادُ الدِّينِ وَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ: دعا سلاح مؤمن و ستون دین و نور آسمان‌ها و زمین است.» وَ بِأَسْنَادِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: إِنَّ الدُّعَاءَ يَرْزُقُ الْقَضَاءَ. امام صادق (ع) فرمودند: به درستی که دعا قضای حق را بر می‌گرداند.» و ایضاً بِأَسْنَادِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «دَاوُودُا مَرْضَاكُم بِالصَّدَقَةِ وَ ادْفَعُوا أَبْوَابَ الْبَلَاءِ بِالدُّعَاءِ»، رسول خدا (ص) فرمودند: «بیماری‌های‌تان را به صدقه درمان کنید و گرفتاری‌ها را به وسیله دعا و نیایش از خود برانید.»

«و قَالَ الصَّادِقُ (ع): ثَلَاثٌ لَا يَضُرُّ مَعَهُنَّ شَيْءٌ: الدُّعَاءُ عِنْدَ الْكَرْبَاتِ وَالْإِسْتِغْفَارُ عِنْدَ الذُّلْبِ وَ الشُّكْرُ عِنْدَ الْبِعْمَةِ.» امام صادق (ع) فرمود: سه چیز است که برای آن‌ها هیچ گناهی ضرر ندارد، اول دعا در سختی‌ها و توبه و استغفار هنگام گناه و شکر و سپاس نعمت‌های خدا.» «و عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: مَا مِنْ شَيْءٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ.» از امام باقر (ع) نقل است که فرمودند:

«هیچ چیز پیش خدا از سؤال کردن از او محبوب تر نیست.» و باسناده سئل امیرالمؤمنین (ع) ائی الکلام افضل عند الله؟ قال: كثرة ذكره و التضرعُ إليه و دُعَاؤه. [۲۱] از امیر المؤمنین (علیه السلام) پرسیدند کدام کلام نزد خدا افضل است؟ فرمود: کثرت ذکر خدا و تضرع به سوی او و خواستن از او! باسناده قال رسول الله (ص): إن أعجز الناس من عجز عن الدعاء [۲۲]. رسول خدا (ص) فرمود: "بدرستی که ناتوان‌ترین مردم کسی است که از دعا عاجز باشد.

و قال رسول الله (ص): ألا ادلكم على سلاح يُنجيكم من أعداءكم و يدُرُّ أرزاقكم؟ قالوا بلى يا رسولَ الله. قال: تدعون ربكم بالليل و النهار فإنَّ سلاحَ المؤمن الدعاء. [۲۳] رسول خدا (ص) فرمود: آیا دلالت نکنم شما را بر سلاحی که شما را از شر دشمنان نجات دهد و ارزاق شما را زیاد گرداند؟ عرض کردند چرا یا رسول الله. فرمود: خدای خود را بخوانید شب و روز، به درستی که سلاح مؤمن دعاست.

باسناده قال علی (ع): أحب الأعمال إلى الله في الأرض الدعاء. [۲۴] امیرالمؤمنین (ع) فرمودند: محبوب‌ترین اعمال در روی زمین نزد خدا دعاست. و قال التبی (ص): الدعاء مُحُّ العِبَادَةِ و لا يَهْلِكُ مَعَ الدعاء أحدٌ. [۲۵]

رسول خدا (ص) فرمودند: دعا مغز و حقیقت عبادت است، و هرگز کسی که دعا می‌کند هلاک نخواهد شد.

امام باقر (ع) می‌فرماید: «دعا برترین عبادت‌هاست، دعا کنید و بر آنچه تشویق شدید رغبت نمایید، دعوت خدا را بپذیرید تا رستگار شده و از عذاب الهی نجات یابید.»

امام جعفر صادق (ع) می‌فرماید: «دعا همان عبادتی است که خداوند، اعراض کننده اش را وعده‌ی عذاب داده است. دعا را ترک ننمائید، زیرا وسیله ای بهتر از آن برای نزدیکی جستن به سوی حق نیست. از دعا خسته نشوید. زیرا دعا در نزد حق تعالی منزلتی بس بزرگ دارد.»

در جای دیگری نیز امام می‌فرماید: «آری، اجابت‌ها و هدف‌ها در پرتو نیایش، هم سان باران در میان ابرهای پنهان است. دعا کنید تا مورد لطف و کرمش واقع شوید، امام علی (ع) فرمود: دعا ستیز مؤمن در برابر بلاها و گرفتاری‌هاست. اگر درب خانه ای را زیاد بکوبید. به روی تان باز خواهد شد. خداوند دوست دارد بندگان را از او درخواست کنند.»

پیامبر اسلام (ص) در سرزنش گروهی که به نیایش، توجه شایانی نداشتند فرمود: ناتوان‌ترین مردم کسی است که در دعا کردن کوتاهی نماید. همچنین پیامبر (ص) فرموده است: «هیچ دعایی بی اثر نمی‌ماند بلکه کفار بعضی گناهان می‌شود. بنابراین سخت بکوشید در دعا، چون که حق تعالی از بخشایش و عطا خسته نگردد بلکه شما از خواستن خسته می‌شوید. خدا توفیق بنده را بر دعا کردن فراهم نموده و نشانه اش آن است که درب‌های رحمت را به روی او گشوده است. و هر کسی به دعا توفیق یابد بدبختی ندارد.»

امام صادق (ع): «خداوند از خواسته‌های دل آگاه است ولی دوست دارد نیازها را به پیش گاهش عرضه نمایند. پس هرگاه دعا می‌کنید همه‌ی خواسته‌ها و نیازهای خود را نام ببرید. و پیش از طلوع آفتاب و غروب آن در دعا بکوشید و هیچ امری نباید شما را از این کار مانع شود.»

و در اندرز پر مایه دیگری امام پنجم، این گونه، نیایش را تعریف و بندگان را به اجرای آن ترغیب می‌کند. می‌فرماید: «دعا کلید نجات است. بهترین دعا آن است که از سینه ای پاک و دلی ترس ناک برآید. مناجات سبب پاکی نیت و وسیله رهایی از حوادث ناگوار دنیا و آتش دوزخ است. پس هر گاه اندوه‌ها و ناراحتی‌ها و... هجوم آوردند به خدا پناه برید و دعا کنید.» [۲۶]

پیامبر اکرم (ص) فرموده است: «دعا کلید رحمت الهی است، و نماز کلید بهشت برین است.» [۲۷] دعا بهترین سلاح مؤمن؛ ستون دین و نور زمین و آسمان است. دعا همانا عبادت است. دعا قضای الهی را برگردانده و گرفتاری‌ها را رفع می‌سازد. «۳ و در جای دیگر می‌فرماید: «چه نیکو سلاحی است شکیبایی و دعا برای مؤمن.» (نعم سلاح المؤمن الصبر و الدعاء).

[۱] . فاطر ۱۵.

[۲] . بقره ۱۸۶.

[۳] . انعام ۵۳.

[۴] . اعراف ۵۵.

[۵] . نمل ۶۲.

[۶] . فرقان ۷۷.

[۷] . اعراف ۱۸۰.

[۸] . غافره ۶۰.

[۹] . غافر ۱۴.

[۱۰] . ابراهیم ۳۹.

[۱۱] . مریم آیات ۲-۴.

[۱۲] . کهف ۲۸.

[۱۳] . غافر ۶۵.

[۱۴] . آل عمران ۳۸.

[۱۵] . مریم ۴۸.

[۱۶] . ابراهیم ۴۰.

[۱۷] . فصلت ۵۱.

[۱۸] . یونس ۱۲.

[۱۹] . انعام ۶۳.

[۲۰] . نوح ۲۶.

[۲۱] . بحار ج ۱۹ ص ۲۶۰.

[۲۲] . بحار ج ۱۹ ص ۳۶.

[۲۳] . بحار ج ۱۹ ص ۳۷.

[۲۴] . بحار ج ۱۹ ص ۳۷.

[۲۵] . بحار ج ۱۹ ص ۳۷.

[۲۶] . روایات از وسایل الشیعه ابواب الدعاء، باب‌های ۱-۲-۳ نقل شده است.

[۲۷] - ۴. از نهج الفصاحه.